

Әбдуәліұлы Б.,
Жарқынбекова Ш.Қ.,
Қоңыратбаева Ж.М.,
Түсіпбекова М.Ж.

**Қазақ ономастикасының
құқықтық-нормативтік
негіздері**

Қазіргі тіл білімі мәселелерінің бірі – Тәуелсіз Қазақстанның ономастикалық кеңістігін қалыптастыру және ұлттық келбетін айқындау. Алайда ономастика атқаратын қызметі мен мазмұны жағынан тарих, этнография, этнология, география, саясаттану, әлеуметтану, құқықтану т.б. ғылым салаларымен тығыз қарым-қатынаста өмір сүреді. Сондықтан бір ғана тіл білімінің ізденістері бұл мәселені толық шешіп бере алмайтындығы белгілі. Қазіргі Қазақстан жағдайы, жалпы ел халқының ұлттық құрамы мен мемлекеттік мүдде арасындағы саяси ұстанымдардың үйлестіруші сипатта болуын қалайды. Осыған орай, қазіргі мемлекеттік ономастикаға қатысты жүргізіп отырған жұмыстарымыз құқықтық-нормативтік құжаттардың аясында жүзеге асыруды және қоғам дамуымен бірге үнемі жетілдіріліп отыруды талап етеді. Соңғы жылдары қалаларымызға нарықпен бірге шетелдік атаулардың дендей енуі, оларды қабылдаудың құқықтық жүйесі бізде әлі қалыптаспағанын көрсетіп отыр. Мақала авторлары аталмыш мәселелерге жан-жақты тоқталады және қазіргі қазақ ономастикасына қатысты құқықтық-нормативтік құжаттарды жетілдірілуі керек тұстары бойынша өзіндік ұсыныстар білдіреді.

Түйін сөздер: Қазақ ономастикасы, құқықтық-нормативтік құжаттар, тіл саясаты, онимдер жүйесі, ономастикалық кеңістікті қалыптастыру, ұлттық мүдде.

Abduali B.,
Zharkunbekova Sh.K.,
Konyratbayeva Zh.M.,
Tusupbekova M.Zh.

**Legal-normative bases of kazakh
onomastics**

One of the problems of modern linguistics is forming the onomastic space of independent Kazakhstan and determining its national expression. Functions of onomastics and its content closely related to history, ethnography, ethnology, geography, political science, sociology, jurisprudence etc. It is known that researching in linguistics cannot investigate this problem of onomastics fully. For instance, the situation of modern Kazakhstan supposes the observance of political principles between nations and the state's interest. In this connection, our researching of the modern condition of onomastics will be realized on the basis of normative legal documents.

Lately, there are plenty of objects which are renamed by foreign names in cities. It goes to show the absence of legal system about objects' renaming. The authors of the article examine this problem, make the analysis of normative legal documents of Kazakh onomastics, and also give improving recommendations for renaming objects.

Key words: Kazakh onomastics, legal-normative documents, language politics, systems of onoms, forming of onomastic spaces, national interest.

Абдуали Б.,
Жарқынбекова Ш.Қ.,
Қоңыратбаева Ж.М.,
Түсіпбекова М.Ж.

**Нормативно-правовые основы
казахской ономастики**

Одна из проблем современного языкознания – формирование ономастического пространства независимого Казахстана и определение его национального выражения. Функции, выполняемые ономастикой, и ее содержание тесно связаны с такими науками, как история, этнография, этнология, география, политология, социология, правоведение и т.д. Поэтому известно, что исследования только по языкознанию не могут самостоятельно раскрыть эту проблему полностью. Ситуация современного Казахстана предполагает соблюдение политических принципов между национальным составом народа и государственным интересом. В связи с этим проводимая нами работа касательно современной государственной ономастики реализуется на основе нормативно-правовой документации и вместе с развитием общества требует ее постоянного совершенствования.

В последнее время в городах появилось большое количество иностранных наименований, это свидетельствует о том, что до сих пор не сформировалась правовая система по их написанию. Авторы статьи всесторонне рассматривают данную проблему, проводят анализ нормативно-правовой документации относительно казахской ономастики, а также дают рекомендации по их совершенствованию.

Ключевые слова: казахская ономастика, нормативно-правовые документы, языковая политика, онимическая система, ономастическое пространство, национальный интерес.

**Әбдуәліұлы Б.¹, Жарқынбекова Ш.Қ.²,
Қоңыратбаева Ж.М.³, Түсіпбекова М.Ж.**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
¹профессоры, ф.ғ.д., ²профессоры, ф.ғ.д., ³доценті, ф.ғ.к., доценті, ф.ғ.к.,
Астана қ., Қазақстан,
e-mail: bekhzhan_a7@mail.ru; zharkyn.sh.k@gmail.com;
zhanarkon@mail.ru; tusupbekova_mzh@mail.ru

**ҚАЗАҚ
ОНОМАСТИКАСЫНЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ-
НОРМАТИВТІК
НЕГІЗДЕРІ***

Ономастикалық атаулар қазіргі ғылымда тіл білімінің бір саласы ретінде қаралғанмен, атқаратын қызметі мен мазмұны жағынан түрлі бағыттарды қамтиды, яғни тарих, этнография, этнология, география, саясаттану, әлеуметтану, құқықтану т.б. ғылым салаларымен тығыз қарым-қатынаста өмір сүреді. Ономастиканың, яғни атаулардың толыққанды сипаты аталған ғылымдар кешенінің аясында қарастырғанда ғана ашылмақ. Олар өз ішінде түрлі салаларға бөлінеді, атап айтқанда бір ғана топонимдердің аясына жер-су атауларымен қоса, экономика-ның қарқынды дамуымен жетіліп, бір-бірінен бөлініп шығып жатқан түрлі өндіріс, кәсіпорын, мәдени, демалыс, сауықтыру орындары т.б. көп санды мекемелер мен көше, даңғыл, алаң атаулары т.б. барлығы топтасады. Сонымен қатар, антропонимдер, яғни кісі аттары мен фамилиялары, олардың құжаттарда рәсімделуі секілді адамның жеке басының құқығы мен ұлтты ұйыстырушы фактор ретіндегі қызметінің мәселелері де түптеп келгенде ұлттық ономастика атты «темірқазыққа» байлаулы. Ономастиканың осы секілді елдік мүддемен тығыз байланысты тұстары оны мемлекеттік саясаттың негізгі бір саласы ретінде тануға мүмкіндік береді және міндеттейді.

Қазақ ономастикасы өзге ел ономастикасы секілді елдің аумағы, яғни шекарасы мен ішкі тұтастығының көрсеткіші. Мұнда атаулар тілімен жер-судың қай халыққа немесе ұлтқа тиесілі екені жазылады. Төл атаулар мен кірме атаулардың мазмұны арқылы ұлттың тарихы туралы да ақпараттар көрініс береді. Осы мәселелер ескеріліп, басқыншы жаулар қашанда ең бірінші басып алған жерінің атауын өзгертуге тырысқан. Қазақ даласындағы атаулардың лексикалық құрамына саралаулар жасағанда, халқымыздың өткен тарихына қатысты көптеген мәліметтер көз алдымызға сол кезеңдердің суреттерін елестетеді. Оңтүстігі мен солтүстігінің, батысы мен шығысының арасы құс қанатын талдырған алыс аймақтарды алып жатқан қазақ даласы түрлі атауларға толы. Көне түркі-моңғол және түркі дәуірлері-

* Мақала «Разработка принципов научно обоснованной номинативной политики г. Астаны в контексте формирования казахстанского ономастического пространства» атты ҚР БЖҒМ-нің мемлекеттік гранты аясында әзірленді.

нен қалған түркі текті төл атаулар, кейінгі ислам діні арқылы таралған араб-парсы элементтері, жоңғар шапқыншылығының іздері, Ресей бодандығына өткеннен кейінгі отарлаушылық пиғылдағы ономастика т.б. өткен тарихымыздың айқын белгілері. Олардың әрқайсысына ғылыми талдаулар жасап, ұлттық қордан орын беру күн тәртібінде тұрған өзекті мәселелердің бірі.

Қазақ ономастикасы даму тарихында түрлі кезеңдерді басынан кешіре отырып, бүгінгі күнге жетті. Енді оны бір орталықтан басқарылатын жүйелі құрылымға айналдырып, әркімнің қалауынша емес, мемлекеттік мүддеге сәйкестендіру мен болашақ даму бағыттарын айқындау міндеттерін жүзеге асыру қажеттіліктері туындады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында бұл мәселелерді реттеудің жолдарын қарастыратын құқықтық-нормативтік құжаттардың қабылданғаны белгілі. Солардың алғашқыларының қатарына «Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Қазақстан Республикасының 1993 жылы 8 желтоқсанда қабылданған № 4200 Заңын (әрі қарай Заң) жатқызуға болады. Осы Заңда әкімшілік-аумақтық құрылыс жүйесіне кіретін ауыл (село), поселке, ауылдық (село-лық) округ, қаладағы аудан, қала, аудан, облыс ұғымдарының мәртебесі айқындалып, оларға ат берудің тәртібі белгіленген болатын. Сонымен қатар, әкімшілік-аумақтық құрылыс мәселелерін шешу жөніндегі республикалық органдардың өкілеттіктері – облыстық, аудандық, қалалық өкілді және атқарушы органдардың және поселке, село әкімінің өкілеттіктері де осында айқындалып көрсетілді. Яғни ҚР аумағындағы облыстарға, аудандар мен қалаларға, ауылдарға, ауылдық округтерге, кенттерге; кәсіпорындарға, ұйымдарға, мекемелерге, темір жол станцияларына, әуежайларға және физика-географиялық объектілерге; қаладағы аудандарға, алаңдарға, даңғылдарға, бульварларға, көшелерге, тұйық көшелерге, саябақтарға, скверлерге, көпірлерге, сондай-ақ мемлекет меншігіндегі басқа да объектілерге ат қою және сол атауларды өзгерту, транскрипциясын белгілеу туралы мәселелер Елбасының назарына және Үкіметтің бақылауына қойылды. Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметінің бұл міндетті тікелей өз қарамақтарына алуы мемлекеттік ономастика мәселесінің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Ономастика комиссиясының ҚР Үкіметінің жанынан құрылуы да оның дәрежесінен хабар беріп тұрса керек. Төменнен жоғарыға қарай (вертикалды) сипаты бойынша бұл Заң жергілікті аумақ халқынан бастап, мемлекет басшы-

сына дейінгі аралықта ел азаматтарының пікірін ескеріп, кеңістік (горизонталдық) тұрғысынан ҚР аумағындағы барша мемлекеттік нысан атауларын қамтиды. Мемлекеттің аумағына және ондағы түрлі нысандарға біртұтастық сипат беруші әріонномастикалық атаулар арқылы Қазақстан халқының көзқарастарын біріктіруші, ұйыстырушы құжат. Мемлекеттік саясаттың бір тарауы екеніне қарамай, мұнда қазақ ономастикасының дамуы мен қалыптасуына әр азаматтың үлес қосқаны қарастырылған. Етек-жеңін түрініп, ел болудың қамына кіріскен Мемлекеттің алғашқы қабылдаған құқықтық-нормативтік актілері ішінен (аясында ономастикаға орын берілген) осы Заңға орын берілуі, алысқа бағдар түзеген стратегиялық қадамның көрсеткіші болатын. Бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасы мемлекеттік шекарасының құқықтық мәртебесімен де сабақтасып жатқан құжат. Заң мазмұны негізінен, аты айтып тұрғандай, ҚР әкімшілік-аумақтық құрылысын реттеуге арналғанмен, мұнда ономастиканың да негізгі тармақтары қамтылған.

Атаулардың басты қызметі белгілі бір нысанды атап, оның тұрған орны мен ішкі мазмұнына бағдар сілтеу еді. Келе-келе ішкі сырлары ашылған сайын барша мүмкіндіктерін түрлі мақсаттарға пайдалану идеялары жүзеге аса бастады. Әуелде өзінің қызметінің аясында географиялық нысанның сипатын да білдірген. Мысалы, Қазақстан аумағының әр жерінде кездесетін Тереңсай, Сағызсай, Керегетас т.б. секілді дәстүрлі топонимдер мағынасында сол нысанды атаумен бірге, сайдың тереңдігі, сағыз өсетіндігі және тастың керегеге ұқсайтындығы туралы ақпараттар беріледі. Сипаттау мәнінде шығып, кейін тұрақты қолданысы барысында атауға айналғаны байқалады. Өмір салтының отырықшылық жүйесі дамып, басқару құрылымымен байланысы күшейген сайын ономастика қызметінің өзектілігі де арта түсті. Қазақ ономастикасына қатысты алғанда, кеңестік дәуір тұсындағы ізденістер атау мен ақпарат беру ерекшеліктеріне арнайы назар аударып, оларды жаңаша қырынан дамытты. Кеңестік идеологияны насихаттау мақсатында түрлі атаулар дүниеге келді. «*Қазан революциясы атындағы Петропавл Хром заводы*», «*Парт съезд*» *совхозы*, «*Қызыл ту пластмасса заводы*», «*Киров заводы*», т.б. секілді көптеген атаулар соның айғағы. Атау құрамында мекеменің ішкі мазмұны туралы ақпараттар қамтыла отырып, кеңестік идеяны жүзеге асырған және сол жолда еңбек сіңірген қайраткерлер есімі, кеңестік құндылықтар мен ұғымдар да бірге берілді, осылайша атаулардың бұрынғыдан өзгешелеу түрі дү-

ниеге келді. Дәстүрлі атаулар құрамында да кісі есімдері болған, олар белгілі бір адамға қатысты оқиға мен жер-судың кімге тиесілі екенін білдіретін. Ондай атаулардың кейбірі бірнеше сөзден тұратын күрделі тұлғалы болып келеді (Әкібай ұшқан жартас, Көшектің сайы т.б.). Ал кеңестік атаулар кеңестік тұлғаларды насихаттауды, қазіргі тілмен айтқанда насихаттың ар жағында тәй-тәй басқан коммунистік идеяны жарнамалау мақсатын көздейді...

Атаулар, әсіресе қала эргонимдері уақыт талаптарына сай үнемі өзгеріп, жетіліп отырады. Қазіргі қоғамдық қатынастар жарнамалық сипатының дамуына ерекше ықпал етуде. Ал Қазақстан секілді демократиялық бағытты ұстанған елдерде жарнаманың бақылаудан тыс қалуы, оның түрі мен мазмұнының тез арада мемлекеттік әрі ұлттық мүдде аясынан шығып кетуіне алып келуі мүмкін. Қазіргі Астана қаласындағы ономастикалық атаулар құрамының алуан түрлілігі осындай мәселені алға тартып отыр. Қазақ, орыс, жергілікті халыққа түсініксіз батыс, шығыс тілдеріндегі түрлі атаулардың ішкі мазмұны нені жарнамалап тұрғаны белгісіз.

Ономастика елдің ұлттық болмысын насихаттаушы әрі айғақтаушы құрал ретінде де жаңаша мәнге ие болған. Қалалардағы атаулар мемлекеттік саясат пен қоғамдық талғамының қандай бағытқа бет бұрғанын көрсетеді, сырттан келген қонақтар мен ел азаматтары атаудың жарнамалық сипатына (тілі, безендірілуі, ұлттық бояуы т.б.) қарап бағыт түзейді. Осыған байланысты кейбір елдерде шетелдік атауларға рұқсат берудің пайыздық мөлшері белгіленіп қойылған. Тарихи тәжірибе сабақтары немесе жаһандану талаптарына қарсы ұлттық қауіпсіздік шараларының бір бағыты екені шындық. Атауларды түрлі мақсаттарда пайдалану идеялары да дамып келеді. Нарықтық қатынастарға бағытталған қазіргі талаптар атаулар жүйесіне де өзіндік өзгерістер енгізіп, дәстүрлі қызметіне жаңа міндеттер үстей түсуде. Мысалы, қала эргонимдері тек белгілі бір нысанды атап, бағдар беру қызметін ғана атқарып қоймайды, сонымен қатар атауды қолданатын, тіпті оған көзі түскен жұртшылықтың да санасына түрлі қырынан ой салады. Әсіресе, қоғамдық санаға әсері мен оның зардаптарынан бұрын, басты мақсаты ақша табуды көздейтін көп санды мекемелер үшін арнайы нормативтік құжаттар қажет-ақ. Сондықтан, ілгеріде атап өткеніміздей, азаматтарға қызмет көрсететін мемлекеттік, мемлекеттік емес және шетелдік мекемелердің ономастикалық атауларды пайдалану тәртібі, жарнамалық сипаты,

мемлекеттік мүддеге сәйкестігі үнемі бақылауға алынып отыруы тиіс.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бергі уақытта қазақ ономастикасын реттеуге арналған біршама құжаттар қабылданды. Олардың бастысы әрі негізгісі – 1997 жылы 11 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасындағы «Тіл туралы» Заңы. Бұл Заңда ономастикаға арнайы тараулар мен баптарда қарастырылады. 1-Тарауда «ономастика», «топонимика», «ономастикалық комиссия» секілді құжатта қолданылатын негізгі ұғымдарға түсінік беріледі. Сонымен қатар, 4-Тараудың 19, 20-баптарында, 5-тараудың 23-бабында, 25-1-бап түгелге жуық, 25-2-бап ономастикалық атауларына арналды. Кеңестік кезеңде жинақталған күрделі мәселелердің шешімі қарастырылды. Алдағы даму бағыттарын айқындалды. Бүгінге дейін Егемен еліміздің мемлекеттік ұйымдарының барлығы атау беруде осы құжатты басшылыққа алып келеді. Бұл тұрғыдан алғанда Қазақстан Республикасы ономастикасының құқығы арнайы Заңмен қорғалған, нормативтік жүйесі белгіленген деп есептеуге болады.

ҚР «Тілдер туралы» Заңында қазақ ономастикасының негізгі мәселелері қамтылған. Бұл құжат бойынша атауларға мемлекеттік маңыз беріледі. Олардың қалыптасуы мен дамуы Заңмен қадағаланы отырады. Мұндағы ең негізгі мәселелердің бірі – тілді құқықтық қорғауға арнайы тарау арналып, соның ішінде ономастикаға да орын берілген. Осы тараудың 5-бабындағы «Қазақстан Республикасының Үкіметі терминологиялық және ономастикалық комиссияларды және қажет болған жағдайда басқа да құрылымдарды құрады» – дейтін жолдар мемлекеттік маңызы бар атауларды негіздеуге осы салаға қатысы бар мамандар мен білікті тұлғалардың тартылатынын және бұның аса маңызды екенін көрсетеді.

Келесі бір арнайы назарға ұсынылатын жетістік – құзыретке ие уәкілетті органдардың болуы, яғни ономастикаға қатысты туындайтын сұрақтардың жауабын іздеп, оның даму барысы мен ағымдағы жағдайды реттеп отыратын мекеме жұмыс істейді. Астанадағы ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің жанындағы Тіл комитеті, облыс орталықтарындағы тіл басқармалары осы құжаттың негізінде құрылған. Бұл органдар сонымен қатар уақыт талаптарына сай тілдердің дамуы және «мемлекеттік мәртебе», «ресми тіл» ұғымдарының арақатынасы бойынша түсіндірме жұмыстары аясында ономастикалық мәселелердің шешімін де жүзеге асырып келеді. Уәкілетті

органдардың құзіреті атты 25-баптың 6-тармағында «терминологиялық және ономастикалық комиссиялардың қызметін үйлестіреді» деп арнайы көрсетілгенмен, өзге тармақшалардағы тілге қаратылып айтылғандардың да ономастикаға қатысты жақтары көп.

Астананың, республикалық маңызы бар қалалардың, облыстық маңызы бар қалалардың және аудан, ауылдардың ономастикасын реттеу жұмыстарын жүзеге асыру үшін жергілікті атқарушы органдардың құзіреті белгіленген. Қазақ ономастикасының тарихындағы заңды әрі табиғи жолмен қалаптасқан және отарлаушылықтың қилы тәсілімен енгізілген атаулардың бүгінге дейінгі жұмысында жергілікті атқарушы органдардың үлесі өте көп. Қазақстан бойынша мыңдаған атау өзгеріп, еліміздің көп аймақтарында ономастикалық жағдай ұлттық болмысқа сәйкестендірілді. ҚР «Тіл туралы» заңының талаптарын басшылыққа алудың арқасында атқарылған жұмыстар біртұтастықта, жүйелі түрде басталып, жалғасын тапты.

Көп ұлтты Қазақстан жағдайында бірыңғай принциптер белгілеудің қиындығы бар екені шындық. Осы орайда ҚР «Тіл туралы» заңындағы транслитерация және транскрипция ұғымдары мен олардың осы құжатқа ену жолдарына тоқтал кетуге тура келеді. «Транслитерация – бір графикалық жүйедегі мәтіндер мен жеке-леген сөздерді басқа графикалық жүйенің құралдарымен әріппе-әріп арқылы беру» [1, 6]. Бұл әрине шетелдік атауларды, біздің жағдайда, латын әріптерімен жазылған атауды кирилл қаріптерімен немесе керісінше жағдайға байланысты қалыптасқан. Сонымен қатар, кісі есімдері мен халықаралық карталарда жер-су атауларының жазылу нормалары да осы транслитерация арқылы жүзеге асады. Алайда қазіргі кезде, халықаралық байланыстың ұлғаюымен бұл ұғымдарға жаңаша көзқараспен келу қажеттілігі туындап отыр.

Транскрипция ұғымының да мәні өзгерген. ҚР «Тіл туралы» Заңында оған арнайы анықтама берілмесе де, қолданыста біршама маңызға ие екені байқалады. Жалпы тіл білімі терминдерінің сөздігінде «Транскрипция тіл білімінде ғылыми мақсатта қолданылатын арнайы жазу. ...графикалық, орфографиялық нормаларға байланыссыз сөйлеудің ең нәзік реңктерін мүмкіндігінше дәл беруді көздейді» – дейтін анықтама беріледі [2, 98]. Кей зерттеулерде, 1989 жылғы Қазақ ССР «Тіл туралы» Заңы қабылданғанға дейін жазылған еңбектер кеңестік идеологияның шеңберінен шыға алмай, біржақты ғана жазылғаны туралы

айтылады [3, 6]. Алайда санаға сіңген жат ұғым-түсініктерден одан кейін де бірден тазарып кете қою қиын болғанын қазіргі күннің көзімен қарағанда ғана байқап отырмыз. Кеңестік идеология тұсында, орыс тілінің заңдылықтарына бейімдеуден дыбыстық тұлғасы мағынасымен еш сәйкеспейтін жүздеген атаулар пайда болып қалыптасқан еді. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында мемлекеттік ономастика комиссиясының алдында олардың екі тілдегі жазылу нормаларын белгілеу міндеттері тұрды. Оған қатысты біршама ережелер де қабылданды. Солардың бірі ретінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі География институтымен, А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтымен, Қазақстан Республикасы Жер ресурстарын басқару жөніндегі агенттікпен келісіле отырып дайындалған «Қазақстан Республикасындағы географиялық атаулардың қазақшасының орысша, орысшасының қазақша берілу нұсқаулығын» атауға болады. Бұл нұсқаулық Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік ономастика комиссиясының 2002 жылы 6 мамырдағы отырысында бекітілді. Бұл құжатты дайындау кезінде, СССР Министрлер кеңесінің жанындағы Орталық геодезия, аэротүсіру және картография ғылыми-зерттеу институты және Қазақ ССР ҒА Тіл білімі институты мен география секторы бірлесіп дайындаған (Мәскеу, 1971) Қазақ ССР-індегі географиялық атаулардың орысша берілуі туралы нұсқаулық негізге алынған. Осының нәтижесінде бұрынғы қолданыстағы құжатта бекітілген нормадан алыстап кете алмағаны байқалады. Қазақша атаудың орысша жазылуында бұл талап сақталады да, орысшасының қазақшалануында қазақ тілінің төл заңдылықтары ескеріле бермейді. Осы құжат аясында қазақ атауларын орысша жазғанда қолданылатын сәйкес әріптердің кестесі берілген, ал керісінше орысша атауларды қазақ тілінің дыбыстық заңдарына бейімдеу мұнда қарастырылмаған. Оның сол кездегі көзқарасқа сәйкес қазақ алфавитінде орыс тілінің барлық дыбыстарының таңбасы бар деген уәжі болса керек. Кейбір мысалдарға жүгінсек, транскрипцияның жалпы сипаты мынандай болып келеді: Алға ауданы – Алгинский район, Қаратөбе ауданы – Каратобенский район, Қызылқоға ауданы – Кызылкогинский район т.б. Ал керісінше Булаевский район – Булаев ауданы, Успенский район – Успен ауданы, Федеровский район – Федеров ауданы т.б. Екі жағдайда да орысша атаудың сырт келбеті ұлттық болмысын сақтап тұр да, түрі өзгеріп, жат тілдің ықпалында қалған қазақша атаулар ғана. Ертеректе

қазақ тілінің заңдарына сай өзгерген «Мәскеу» т.б. секілді бір-екі сөз болмаса, бұл құжаттың да орысша атаулардың құқығын қорғауға бейім қалыбынан жазбағаны байқалады. Заң құрамында транскрипция ұғымы қызметінбіржақты ғана атқарып тұр. Атауларды басқа тілдің заңдылықтарына бағындырған соң, қалай да оның төл табиғаты бұзылады, сондықтан орысша атау орыс тілінің, қазақша атау қазақ тілінің нормасы бойынша жазылуы тиіс болатын.

Егемендік алған жылдар ішінде ҚР «Тіл туралы» Заңына қосымша ономастикалық мәселелерді реттеуге арналған ондаған құжат қабылданды және олардыңбірін-бірі толықтыра отырып, біршама жұмыстардың жүзеге асуына мұрындық болғаны шындық. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының ономастикаға қатасты құқықтық-нормативтік құжаттарының өзіндік тарихы қалыптасты. Олардың ішінде түрлі тұжырымдамалар, бағдарламалар, қаулылар т.б. бар. Мамандар тарапынан дайындалатын құқықтық актілер мен қоғамда бүгінге дейін қалыптасып, дәстүрге айналған тұрмыспен түсінік арасындағы сәйкестік аса үлкен ма-

ңызға ие екенін нормативтік актілердің орындалу барысы көрсетіп отыр. Дегенмен, сол құжаттар арқылы да көптеген мақсаттарға қол жеткізілді. Тәжірибесіздіктің салдарынан жіберілген кемшіліктер немесе құжаттардағы уақытша қабылданып, орайлы сәтін күткен кейбір талаптардыңмезгілі жеткенде түзетілуі құқық тарихында бар заңдылық. Осы орайда «Ономастика – Қазақстанның отарлау зардабынан арылу кезеңіндегі рухани құрал десек қателеспейміз. Антропоним, топоним, зооним, мифоним, т.б. болып салаланып кететін ономастика тәуелсіз Қазақстан үшін күштеу, мәжбүрлеу құралы ретінде керек емес, тарихи әділеттілікті орнықтыру үшін қажет» дейтін пікірлер ойға оралады [4, 17]. Тәуелсіздіктің ширек ғасырға жуықтаған тұсында Қазақстан халқы, бұрынғыдай әр жаққа алаңдауды қойып, таным-түсінігімен де, тұрмысымен де бір мақсат, бір мүдденің аясына топтаса бастады. Осыған орай нормативтік құжаттар мазмұнына да тиісті өзгерістер енгізудің жаңа кезеңі туып келе жатқаны байқалады. Алдымызда бұл бағытта атқарылатын қыруар міндеттердің тұрғаны белгілі.

Әдебиеттер

- 1 Тіл саясатын жүргізуді реттейтін нормативтік құқықтық актілер жинағы. – Ақтөбе: «NOBEL», 2009. – 506 б.
- 2 Қалиев Ф. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-словарь, 2005. – 440 б.
- 3 Жақанова Н. Қазақстандағы тіл тарихы. – Алматы: «Арда», 2006. – 192 б.
- 4 Қамзабекұлы Д. Тәуелсіздік талабы және ономастика //Астана ономастикасы. – Астана: «Астана полиграфия», 2012. – 248 б.

References

- 1 Til sayacatun zhyrgizydi retteitin normativtik qyquktuk aktiler zhinagu. – Aqtove: «NOBEL», 2009. – 506 b.
- 2 Qaliev G. Til bilimi terminderining tysindirme sozdigi. – Almaty: Sozdik-slovar, 2005. – 440 b.
- 3 Zhaqanova N. Qazaqstandagu til tariqu. – Almaty: «Arda», 2006. – 192 b.
- 4 Qamzabekyly D. Tayelsizdik talabu zhane onomastika //Astana onomastikasu. – Astana: «Astana polugrafia», 2012. – 248 b.